

**A. Jászó Anna, Csak az ember olvas
— Az olvasás tanítása és lélektana**

Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához XX. Tinta Kiadó, Budapest, 2003. 188 lap

Az olvasástanítás pedagógiáját, pszichológiáját és tudománytörténetét feldolgozó tanulmánygyűjtemény megjelenése időszerűbb, mint valaha. A közelmúltban látott napvilágot annak a nemzetközi felmérésnek az eredménye, amely hazai diákjaink szövegértését vizsgálta. Köztudott, hogy lesújtó kép rajzolódott ki a magyarországi mutatók alapján. Bár az okok sokfélék, az olvasási készség meghatározó szerepe nyilvánvaló. Ennek fényében különös figyelemmel érdemes elmélyednünk egy nemzetközi kitekintéssel is rendelkező magyar nyelvész szintetizáló elemzéseiben. Azért

is érdekes ez a kötet, mert a szerzőnek az elmúlt másfél évtizedben megjelent, e témába tartozó publikációit tartalmazza, így kellő rálátással most már bátran kijelenthetjük, hogy a korábbi megállapítások helyénvalóak voltak, sokszor ma is érvényesek, és a sorozatos figyelmeztetések előrevetítették a mai problematikus helyzetet. Csak sajnálhatjuk, hogy a tudomány, az alkalmazott nyelvészet nem tudta idejében segíteni a közoktatást, a gyakorlatot, és így a leirtaknak éppúgy nem volt meg a kellő foganatjuk, mint a tanítók, tanárok folyamatos észrevételeinek. A megoldás azonban cseppet sem egyszerű: mindenféle értelemben korszakváltás történt az elmúlt évtizedben iskolai, módszertani, társadalmi szinten, de számunkra most az a leglényegesebb, hogy az olvasás helye, szerepe is teljesen átvértelődött a korábbi évtizedekhez képest, ráadásul olyan rövid idő alatt, hogy arra igen nehéz adekvát és gyors választ adnia az oktatásügynek. A helyzetelemzéshez, a tudományosan megalapozott válasz megadásához járul hozzá a kötet, amely jó kiegészítése s mintegy folytatása a JÁSZÓ ANNA szerkesztésében korábban megjelent „A magyar olvasástanítás története” című munkának (ismertetését l. ZIMÁNYI: MNy. 2002: 360—2).

A 23 tanulmányt tartalmazó könyv ugyan nem oszlik fejezetekre, de a tematikai összetartozás révén rokoníthatók az egyes írások, és ívet ad a szerkesztésnek az időbeliség: a múlt tanulásaiból kiindulva, a jelen helyzetet elemezve eljutunk a jövőig: Hogyan tovább a harmadik évezredben? — hangzik a bátor kérdés az utolsó tanulmány élén. De mielőtt erre válaszolnánk, összefoglalóan tekintsük át az előzményeket. Az említett átfedések, tartalmi összefüggések miatt nem mechanikusan, írásról írásra haladunk, hanem átfogóan, a főbb tárgyköröket, a csomópontokat érintve. Mindenekelőtt a címről (Csak az ember olvas) annyit, hogy Márai Sándornak az olvasásról szóló és a kötet hátsó borítóján közölt gondolatcsokrából való idézet.

Az olvasástanítás kulcskérdése a nyelvi és a fonológiai tudatosság (language and phonological awareness) megléte vagy hiánya, különösen az előkészítő szakaszban. Erre vezethető vissza a két különböző módszernek a szembenállása: a globális, másképpen az úgynevezett egészszó-módszer és hang—betű megfeleltetésen nyugvó analízáló módszer. Az előbbi első nagy kritikusa BLOOMFIELD 1942-ben (14 — zárójelben a kötetre utaló oldalszámok), őt követte FLESCHE, akinek szenvedélyes hangú könyve nyomán indultak meg a nagy vizsgálatok a hatvanas években, melyek a fonetikus módszer előnyeit igazolták (15, 168—9). A norvég ALFRED LIE a fonológiai tudatosság, valamint az olvasási készség és a helyesírás viszonyát kutatta a nyolcvanas évek elején. Kísérletei ismételten bebizonyították, hogy a következetes analízálás segítette mind a szegmentálást (szótagokra bontást), mind a szintézist (összeolvasást), és a helyesírási készségre is jótékony hatással volt (10—1). Hasonló eredményre jutott a svéd INGVAR LUNDBERG is (178). Az amerikai és a magyarországi gyakorlat érdekes összevetéséből kiderül, hogy a globális módszer az angol nyelvterületen sem vált be (53—5, 59—64, 66). A hazai tapasztalatok is azt mutatják, hogy a két, egymást kiegészítő műveletet, az analízist és a szintézist párhuzamosan kell végezni, és optimális hosszúságú analízáló szakaszra feltétlenül szükség van. Mégis 1978-ban nálunk olyan — azóta már egyébként többnyire átalakított, javított vagy visszavont — globális, szóképes olvasástanítási módszereket vezettek be, amelyek nem hoztak megfelelő eredményt, ráadásul akadályozták a helyesírási készség fejlődését (42). A szótagolás elhagyása egyrészt pszicholingvisztikai szempontból, másrészt a magyar nyelv szerkezeti sajátosságai miatt kártékony (49—52, 169—71). Mindezek következtében ott tartunk, ahol az USA a harmincas években — állapította meg JÁSZÓ ANNA jó másfél évtizeddel ezelőtt (55).

A kiutat keresve a szerző azt ajánlja, hogy értelmezzük újra az olvasástanítás alapelveit. Az első helyre a kiegyensúlyozottság (balanced instruction) kerül, többek között a részegész viszonyával (ezen belül egyrészt a szöveg, a mondat, a szó, másrészt a szótag, a hang és a betű egyensúlya), majd ezt követi a szövegértés és a hibátlan dekódolás egyensúlya, az olvasás és az írás párhuzamossága, a beszéd és a vizualitáson alapuló tevékenységformák egyensúlya, a spontán beszéd és a nyelvi tudatosság arányos fejlesztése, valamint még számos egyéb tényező (45—6). A kiegyensúlyozottságon kívül meg kell említeni még a kreativitás elvét, újra kell gondolni az analógia

fogalmát és a mintakövetés szerepét (47—8, 70). Azt, hogy miképpen valósíthatók meg ezek az elvek, az Integrált magyar nyelvi és irodalmi program olvasástanítási eljárásaival szemlélteti a szerző, aki egyben a program kidolgozója is (72—6). Szorosan kapcsolódik az eddigiekhez hazai pedagógiánk egyik fő gondja, a *d i s z l e x i a* kérdése és megítélése, ami ugyancsak visszatérően jelentkezik a gyűjteményes kötetben (11—2, 15—6, 56—8, 156, 173).

Ugyancsak kulcskérdés a *s z ö v e g é r t ő o l v a s á s*, melynek technikáját, készségrendszerét, háttérismereteit és metodikáját jól összefoglaló tanulmány (154—66) mellett a fejlesztést célzó hasznos gyakorlatokat is találunk „Irodalmi nyelvünk tanítása az ezredfordulón” címmel, amelyek a középiskolai tananyagra épülnek (122—33). A pragmatika (101—9) és a szemantikai relativizmus (117—21) főbb elemeivel külön dolgozatok foglalkoznak. Az utóbbi elmélet van a mögött a szövegértelmezési irányzat mögött, amelyet *reader response/olvasói válasz* terminussal illetnek (110—6). A számos problémát feltáró helyzetértékelés után az olvasástanítás jövőjét firtató elemzés (167—79) végkicsengése mégis optimista: másfél évtized múlva talán jobbakké lesznek a vizsgálatok mutatói, hiszen a tévé és a videó romboló hatása az eddiginél rosszabb már nem is lehet, az internettel pedig remélhetőleg megtanulunk együtt élni (179).

Az olvasástanítás módszertanát és lélektanát feldolgozó tanulmányok ebben a terjedelemben természetesen nem törekedhettek a teljességre. Mégis jól összegezik a problematikus pontokat, és a hazai helyzet mellett felvázolt nemzetközi kitekintés megalapozott és korszerű hátteret ad a tárgyaltnak. A gazdag hivatkozási apparátusnak köszönhetően a témában elmélyedni kívánó szakemberek megtalálhatják az egyes kérdések bővebb kifejtését, az itt felhasznált forrásműveket. Amikor a szerző bemutatja a különféle tudományos nézeteket, mindvégig értékeli, hangot ad állásfoglalásának, de úgy, hogy érezzük határozott elkötelezettségét az anyanyelvi nevelés módszertanának jobbításáért.

ZIMÁNYI ÁRPÁD